

Inledning

Birgitta Andréasson och Karin Henning

Inom ett humanistiskt forskningsbiblioteks väggar representerar den tryckta litteraturen, tillsammans med arkiven och kunskapen, dess innersta väsen som bär upp hela institutionen och ger verksamheten dess relevans. Alla som arbetar med att upprätthålla denna komplexa verksamhet gör inte detta enbart utifrån premissen om att upprätthålla de omedelbara och kortsiktiga behoven för forskare, studenter och allmänhet utan för årtionden, till och med århundraden framåt.¹

För några år sedan fick universitetsbibliotekarien och hedersdoktorn Anna Svensson (1958–2021) idén om att låta bibliotekarier synliggöra ett urval unika objekt som finns i Göteborgs universitetsbiblioteks (GUB) samlingar. Resultatet blev antologin *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, elva texter med spridda ämnen, men med en sammanhållen idé: hur unika objekt kan berätta om bibliotekets samlingar och hur själva samlingen och biblioteket är föränderliga genom dess användning. Det kan vara en bok som finns i många exemplar på flera bibliotek, men som får en annan betydelse genom till exempel en marginalanteckning eller genom kunskapen om dess proveniens. Det enskilda objektet får också betydelse genom att placeras och ingå i en specifik samling: ”en samlings värde är större än delarna”, skriver Anna Svensson i förordet till antologin.² Ett annat av antologins syften var att synliggöra bibliotekets samlingar. Efter publiceringen uppmärksammades antologin i flera sammanhang,

1 Isabel Folkesson, ”Förkommen: Om tomrummen och betydelsen av det som saknas”, i *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, red. Anna Svensson (Göteborg: Göteborgs universitet, 2021), 278.

2 Anna Svensson, ”Inledning”, i *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, red. Anna Svensson (Göteborg: Göteborgs universitet, 2021), 6.

bland annat i *GU-Journalen*, *Biblioteksbladet*, *Musikbiblioteksnytt* och i tidskriften *Arkiv*.³ Ett exempel på hur en text fångats upp av akademien är AnnaLena Bergquists kapitel om bildnings- och diskussionsklubben Ikarosklubben, vars arkiv finns hos KvinnSam – nationellt bibliotek för genusforskning på Humanistiska biblioteket.⁴ Under 2024 startade ett tvärvetenskapligt samarbete mellan KvinnSam och Centrum för kritiska kulturarvsstudier (CCHS) vid Göteborgs universitet, med syfte att forska vidare på Ikarosklubbens publicerade material.

Erfarenheterna från arbetet med antologin väckte lusten att arbeta med en fortsättning, vilket nu resulterat i *Synligt och osynligt: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*. Under 2022 påbörjades arbetet med att samla in förslag till nya bidrag. Några medarbetare återkommer i den nya antologin, men det finns också nytilkomna författare. Syftet är detsamma: att uppmärksamma och lyfta delar av Humanistiska bibliotekets samlingar utifrån enskilda objekt, föremål eller företeelser. Precis som tidigare är utgångspunkten bibliotekariernas nyfikenhet och upptäckarlust inför något som väckt deras intresse. Det kan vara en brevsamling, en marginalanteckning eller ett låst rum som skapar förundran, eller snarare för-undran. För bidragen är ett slags ”före” något annat, en första blick på ett material som sedan kan utforskas och studeras vidare. Texterna är tänkta att locka läsaren till fördjupning; ett slags smakprov på vad samlingarna döljer.

Ett stort bibliotek som Humanistiska biblioteket måste givetvis förhålla sig till det faktum att böcker ur samlingarna ”försvinner” eller att det som eftersöks inte kan hittas: över fem hyllmil böcker och tidskrifter systematiserade enligt konstens alla regler och uppordnade i bibliotekets magasin, lägg därtill universitetsbibliotekets drygt 700 handskriftssamlingar i huvudsak bestående av person- och föreningsarkiv med bland annat brev, dagböcker, manuskript och fotografier. Varje enskild titel eller volym skall, då den efter-

3 Eva Lundgren, ”Dolda samlingar bland UB:s skatter”, *GU-Journalen*, nr 6 (2021): 44–45; Martin Röshammar, ”Med ljuset på de unika samlingarna”, *Biblioteksbladet*, 22 november 2021, <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/med-ljuset-pa-de-unika-samlingarna/>; Birgitta Andréasson, AnnaLena Bergquist och Karin Pettersson, ”Vänskap och inspiration i arkiven”, *Arkiv: En tidskrift om arkivets alla aspekter*, nr 1 (2022): 18–21, https://arkiv.cdn.prismic.io/arkiv/42b5ebc9-6570-4184-8dfc-e815a9c03f90_Arkiv_%2301_22_inlay.pdf; Pia Shekhter, ”GOArts – en av specialsamlingarna i Göteborgs universitetsbibliotek”, *Musikbiblioteksnytt*, nr 1 (2022): 4–5, https://www.smbf.nu/dok/mbn/mbn_2022_01.pdf.

4 AnnaLena Bergquist, ”Per aspera ad astra: Om högt flygande ambitioner och komplexa handskriftsarkiv”, i *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, red. Anna Svensson (Göteborg: Göteborgs universitet, 2021), 30–47.

frågas, vara möjlig att återfinna utan större ansträngning. Att kunna hitta det som finns är högst väsentligt. Det kanske är just detta behov av kontroll och ordning som gör att så många av antologins författare uppehåller sig vid det som *inte* är ordnat, det som är bristfälligt kategoriserat, det som hamnar vid sidan om och inte passar in; tomrum, tystnader och det osynliga.

Essäisten frågar inte om lov. Han eller hon måste inte prompt luta sig mot andra för att våga häva upp sin stämma. Men om essäisten inte förmår uppfinna ett jag faller framställningen platt till marken. Det behöver inte vara ett jag — det kan lika gärna vara en röst, ett tilltal, ett tonläge.⁵

Essäiformen har varit utgångspunkten för våra beskrivningar av de objekt och företeelser som vi valt att fördjupa oss i. Vi rör oss i biblioteket och arkiven, mellan teman så som platser, resor, minnen, konst och litteratur. Vi söker, undersöker och gör våra försök.⁶

Linda Börjesson inleder antologin med att beskriva bibliotekariers och bibliotekens närmast maniska besatthet av att samla och organisera. Börjesson har hittat en stängd dörr som leder till ett rum med det som biblioteket ansett olämpligt och som inte bör visas fram. Så kallade ”giftskåp” har funnits i flera hundra år och Börjesson berättar om hur bibliotek hanterat det opassande genom historien och vilka tankar det väcker om ordning och kontroll. I kapitlet gläntar Börjesson på dörren till Humanistiska bibliotekets giftskåp, Röda rummet, och avslöjar en del av allt det material som samlats där.

Texterna i denna antologi åskådliggör även hur biblioteket genom att beskriva och ordna sina samlingar bidrar till att tillföra dem ett värde, men också att vi bibliotekarier och arkivarier är med och påverkar våra samlingar. Hur vi beskriver ett objekt, antingen vid införlivandet i samlingarna eller i efterhand, kan förändra hur det kommer att uppfattas. ”Vi bibliotekarier är professionella samlare, som dagligen är med och omformar de samlingar vi är satta att förvalta”, skrev Anna Svensson i antologin *Objekt och samling*.⁷

5 Sara Danius, *Husmoderns död och andra texter* (Stockholm: Bonnier, 2014), 119.

6 Essä kommer från franskans *essai* och betyder egentligen ’prov, försök’.

7 Svensson, ”Inledning”, 6.

Stefan Benjaminsson pekar i sitt kapitel på hur biblioteket i sina rutiner för att beskriva och tillgängliggöra material kan bidra till att ett unikt objekt under många år förblir osynligt. I två små häften med Shakespeare-pjäser från 1700-talet har någon intill rollistan noterat ett antal skådespelares namn. Avsaknaden av en notering om dessa marginalanteckningar i biblioteks-katalogen har bidragit till att pjäshäftena under lång tid har förblivit obemärkta. I och med upptäckten kan nu Benjaminsson rekonstruera tryckens historia bakåt, från förvärvet 1940, via ett par specifika föreställningar på en av Londons teatrar under hösten 1749, till det tidiga 1700-talets återfunna vurm för Shakespeare.

Bibliotekets roll är att synliggöra material ur samlingarna, men bibliotekets förhållningssätt, att systematisera och ordna samlingarna, är inte alltid avpassat det material som ska införlivas. Om detta samtalar Karl Pettersson och Jacob Hurtig i sin text som handlar om zines vara eller icke vara på ett bibliotek. Vad är det som gör zines så speciella och är det möjligt att fortsatt bevara denna kultur då materialet övergår från det privata till att bli offentligt? Förutom bibliotekserfarenhet har de båda författarna en konstnärsbakgrund och har själva verkat i zinevärlden. Ur ett inifrånperspektiv, i dubbel bemärkelse, uttrycker författarna såväl sin lidelse för materialet som sin klivenhet över att synliggöra materialet i ett offentligt bibliotek.

Arkivsamlingar består av efterlämnade dokument som i och med sin originalitet redan från början är unika. Arkiv kan präglas av tomrum och det osynliga som inte finns kanske i många fall är det allra viktigaste. Följande fem texter tar sin utgångspunkt i arkivmaterial, fyra av dem utgår från material ur KvinnSams arkivsamling. Rachel Pierce reflekterar över uppordningen och förteckningen av Grupp 8 Göteborgs arkiv vid KvinnSam. Vad lämnar kvinnorörelsen efter sig och kan en arkivförteckning säga något om hur själva rörelsen är organiserad? Vad händer när en ursprunglig (o)ordning blir uppordnad i ett arkiv och vilken roll har den som ordnar upp arkivet? Pierces bidrag utgår från en metafor: att varje arkiv har sin speciella rytm och där tystnader och pauser bidrar till Grupp 8:s tempo och takt.

I en gömd låda i ett skrivbord på godset Fogelstad hittades 2018 en samling brev adresserade till politikern och godsägaren Elisabeth Tamm. Brevsamlingen donerades till KvinnSam ett par år senare. Sanna Hellgren Landbris har ordnat upp arkivet, som bland annat innehåller korrespondens

från kvinnor med kopplingar till den internationella kvinnliga freds- och vänsterrörelsen. Genom breven synliggör Hellgren Landbris vilken roll Elisabeth Tamm hade i efterkrigstidens fredsörelse och det internationella nätverk av kvinnor som utgjorde organisationen Kvinnornas Demokratiska Världsförbund.

Även Karin Henning tar sin utgångspunkt i KvinnSams arkiv, men vänder om och arkivhandlingarna förblir oanvända. I texten, om katolska konvertiter under mitten av 1900-talet, lyfts frågan hur arkivens opublicerade material förhåller sig till de färdiga verken i bibliotekets samlingar. Henning belyser också hur spridda arkiv och samlingar kan samverka och berika varandra, under förutsättning att de synliggörs. Texten behandlar och ger en bakgrund till författarna Eva Alexandersons och Birgitta Stenbergs konversioner.

I den fjärde texten med utgångspunkt i KvinnSams arkivsamlingar har Birgitta Andréasson utgått från ett så kallat spegelfotografi av läkaren Ada Nilsson, taget i en fotoateljé i Stockholm på 1910-talet. Fotografiet är sänt som ett vykort men mottagaren saknas. Andréasson försöker lösa mysteriet och tar med läsaren på en resa genom porträttfotografiets historia och dess roll som verktyg för makt och kontroll. Utifrån fotografiet tecknar Andréasson också en bild av Ada Nilsson och hennes nätverk i 1910-talets kvinnorörelse.

Även Joakim Lilljegren utgår från arkivdokument, i det här fallet brev ur Iberoamerikanska institutets arkiv. I bidraget "Mi querido Nils" gör Lilljegren en djupdykning i den colombianske litteraturvetaren, filosofen, förläggaren och diplomaten Rafael Gutiérrez Girardots liv och gärning, och hans tid vid det Iberoamerikanska institutet i Göteborg under några månader under 1950-talet. Genom korrespondens med institutets föreståndare Nils Hedberg tecknas en bild av institutets unika samling, som Gutiérrez Girardot fortsatte bidra till under hela sin livstid.

Arkivet spelar också en viktig roll i Karin Petterssons bidrag, men här flyttas perspektivet delvis ut från biblioteket. Utgångspunkten för kapitlet är is, men bidraget handlar lika mycket om minne, bevarande, förändringar, förlust, sorg och saknad. Pettersson skriver om isens skönhet, om hur iskristaller bildar en snöflinga, om en sorgeceremoni över en avsmält glaciär och om polarexpeditioner, där fantastiska möten med landskapet varvas med fasansfulla upplevelser. Pettersson fördjupar sig i isen som ett

unikt arkiv, vilket även tjänar som en metafor för bibliotekets samlingar, när författaren låter klimatfrågan möta (skön)litteraturen.

Ett nyligen gjort förvärv i form av en donation barnböcker får bli antologins avslutande text. Andrea Carozzi Bjurströms bidrag kan ses som en fortsättning på kapitlet från antologin *Objekt och samling*, där hon uppmärksammade hur bibliotekens gängse regler för att beskriva material i våra kataloger bidragit till osynliggörandet av barnböckers illustratörer. Donationen gav Carozzi Bjurström idén att synliggöra Göteborgs universitetsbiblioteks samling av Pelle Snusk (*Der Struwwelpeter*), en av de allra första barnböckerna i den europeiska bilderbokens historia, vilken publicerades i mitten av 1800-talet. I bidraget diskuteras såväl de enskilda objektens provenienser och översättningar, som synen på bevarande och synliggörande av barnlitteratur vid de svenska lärosätesbiblioteken historiskt. Under jakten på samlingens ursprung nystas trådar upp vilka leder till piratkopior och bohusslänska sjömän, samt en av de kanske första pocketböckerna.

Till sist vill vi säga något om själva arbetet med antologin och vad det betyder för oss som bibliotekarier att få möjlighet att fördjupa oss i bibliotekets samlingar. Förutom det mest uppenbara, att studier av samlingarna ger ökad kunskap, så är det också av vikt att bibliotekarien byter perspektiv och blir *användare* av biblioteket. Förståelsen och förutsättningarna för mötet med bibliotekets dagliga användare förändras och förbättras. Det handlar bland annat om att söka relevant material, värdera källor, skriva och referera; alla delar av den kunskap som vi förmedlar i våra fysiska och digitala mötesplatser vid Göteborgs universitetsbibliotek.

Arbetet med antologin har delvis utförts inom ramen för den tid som är avsatt för medarbetares kompetensutveckling. Tiden har inte alltid räckt till och en stor del av arbetet har skett utanför arbetstid. En stor hjälp har varit möjligheten att ta del av medel från Stiftelsen Apotekare Gustaf Bernströms donationsfond, som vi härmed vill tacka. Fonden inrättades under 1950-talet och är avsedd för att bereda anställda vid Göteborgs universitetsbibliotek möjlighet till forskning och publicering. Vi vill också rikta vårt tack till Helge Ax:son Johnsons stiftelse, som också gett bidrag till författare i

antologin. Redaktörerna vill slutligen tacka för alla trevliga seminariestunder, alla konstruktiva, engagerade, generösa och givande samtal, som förutom nya lärdomar om samlingar och arkiv gett upphov till gemenskap och glädje. Ett särskilt tack vill vi också rikta till Karl Pettersson som plötsligt fick en ingivelse och utformade antologins omslag och dessutom tog på sig arbetet med sättningen av hela antologin. Tack alla! Och redaktörerna törs nog påstå att vi alla håller med före detta överbibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek Lars Burman om följande:

En av meningarna med ett stort universitetsbibliotek är alltså att troget vårda och tillgängliggöra det som är unikt och omistligt och som genom ödet hamnat under lärosätets ansvar. Häri ligger också ett krav på att förstå värdena hos det unika.⁸

Publicerade källor och litteratur

Andréasson, Birgitta, AnnaLena Bergquist och Karin Pettersson. ”Vänskap och inspiration i arkiven.” *Arkiv: En tidskrift om arkivets alla aspekter*, nr 1 (2022): 18–21.

Bergquist, AnnaLena. ”Per aspera ad astra: Om högt flygande ambitioner och komplexa handskriftsarkiv.” I *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, redigerad av Anna Svensson, 30–47. Göteborg: Göteborgs universitet, 2021. (Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis 35.)

Burman, Lars. *Meningen med ett universitetsbibliotek*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2019.

Danius, Sara. *Husmoderns död och andra texter*. Stockholm: Bonnier, 2014.

Folkesson, Isabel. ”Förkommen: Om tomrummen och betydelsen av det som saknas.” I *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, redigerad av Anna Svensson, 261–280. Göteborg: Göteborgs universitet, 2021. (Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis 35.)

Lundgren, Eva. ”Dolda samlingar bland UB:s skatter.” *GU-Journalen*, nr 6 (2021): 44–45. Åtkomstdatum 29 november 2024. <https://issuu.com/universityof-gothenburg/docs/guj6-2021>.

⁸ Lars Burman, *Meningen med ett universitetsbibliotek* (Uppsala: Uppsala universitet, 2019), 32.

- Röshammar, Martin. ”Med ljuset på de unika samlingarna.” *Biblioteksbladet*, 22 november 2021. Åtkomstdatum 25 november 2025. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/med-ljuset-pa-de-unika-samlingarna>.
- Shekhter, Pia. ”GOArts – en av specialsamlingarna i Göteborgs universitetsbibliotek.” *Musikbiblioteksnytt*, nr 1 (2022): 4–5. Åtkomstdatum 29 november 2024. https://www.smbf.nu/dok/mbn/mbn_2022_01.pdf.
- Svensson, Anna. ”Inledning.” I *Objekt och samling: Om det unika i Göteborgs universitetsbibliotek*, redigerad av Anna Svensson, 3–12. Göteborg: Göteborgs universitet, 2021. (Acta Bibliothecae Universitatis Gothoburgensis 35.)